

שיבת הכתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א לפרשת ויצא תש"פ¹ חשיבות הדיבור בלשון הקודש

היא לשון קדושה, והדיבור בה משפיע על מחשבתו של האדם שתייה קדושה יותר. ע"י זה לא התרחקו ישראל לגמרי מן הקדושה.

למה גזרו חז"ל תענית על תרגום התורה ליונית?

אנו מתקרבים לימי החנוכה, הימים שנקבעו להלל ולהודאה על הנס של נצחון החשמונאים על היוונים. מה רצו היוונים? - היוונים רצו "להשכיחם תורתך, ולהעבירם מחוקי רצונך". "להעבירם מחוקי רצונך" - פירושו שלא יקיימו מצוות. לכן גזרו על שבת חודש ומילה, ועל מצוות אחרות. ו"להשכיחם תורתך" - פירושו לגרום לשכחת התורה. "וחשך [על פני תהום]" (בראשית א, ב) אומרים חז"ל "זו יין שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה" (ב"ר ב, ד). "חשך" - אותיות "שכח". התורה היא אור, וכששוכחים את התורה זהו חושך.

אחד הדברים הראשונים⁸ שמלכות יין עשתה כדי "להשכיחם תורתך" וכדי להביא חושך לעולם, היה תרגום התורה ליונית. תלמי מלך מצרים, ממלכי יון⁹, לקח שבעים ושנים זקנים, ודרש מהם לתרגם עבורו את התורה ליונית. הוא הושיב כל אחד מהם בחדר נפרד (כדי שלא יוכלו "לתאם גרסאות" ביניהם), אבל הקב"ה נתן עצה בלבם, והסכימו כולם לדעה אחת, לתרגם את התורה בשינויים מסויימים [בגלל חששות שונים שהיו להם, אם יתרגמו את התורה באופן מדוייק (ע"י מגילה ט, א-ב)]. באופן ניסי, הכניסו כל שבעים ושנים הזקנים בתרגומם את אותם השינויים!

לכאורה היה צריך לקבוע יום טוב על נס כזה, ששבעים ושנים זקנים כיוונו לדבר אחד בלי להתייעץ ביניהם. אבל חז"ל לא קבעו יום טוב לזכר המאורע הזה, אלא תענית! ביום בו אירע הנס הזה - ביום ח' בטבת - בא חושך לעולם שלשה ימים (ע"י טור וש"ע או"ח סי' תקפ"ט ב), והוא אחד הימים המוזכרים במגילת תענית, כימים שארעו בהם צרות לאבותינו, ושראו להתענות בהם (שם). אנו איננו נוהגים לצום ביום הזה, אבל בסליחות האשכנזיות לעשרה בטבת מזכירים גם את הענין הזה, שיום ח' בטבת נקבע ליום תענית על תרגום התורה ליונית.

מה כל כך נורא בתרגום התורה לשפה אחרת? למה קבעו חז"ל תענית על כך? - כנראה שחז"ל הבינו, שתרגום התורה ליונית היא צרה צרורה לישראל. לתלמי אולי לא היתה שום כונה רעה בזה¹⁰, אבל חז"ל ברוח קדשם ראו, שהנזק הרוחני מתרגום זה יהיה גדול מאד¹¹. תרגום התורה ליונית הרי יגרום לכן, שיהודים היושבים במצרים, או בשאר הארצות הינניות, לא יטרחו עוד ללמוד את לשון הקודש! אם התורה מתורגמת ליננית, למה לטרוח ללמוד את לשון הקודש? די לדעת את השפה היננית, שבה אפשר לדבר עם השכנים הגויים, וגם ללמוד את התורה (המתורגמת...)! ממילא, כמה רעות עלולות לצמוח מזה: א' (לשון הקודש עלולה להשתכח; ב' התורה לא תהיה

יעקב לא משנה את לשונו בבית לבן

התורה מספרת: "ויקחו אֶבְנֵי גֹלְדָּה... וַיִּקְרָא לוֹ לְבָן יִגְרָ שְׁהֶדוּתָא, וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גֹלְעָד" (בראשית לא, מו-מו). וצריך להבין: הרי יעקב ולבן משוחחים ביניהם כמה פעמים בפרשתנו. שיחת אלו נערכו מן הסתם בארמית - שפת המדינה של חרן - וכשהתורה מספרת עליהן, היא לא מביאה את הדברים בשפה המקורית ואח"כ מתרגמת אותם ללשון הקודש, אלא מתארת את השיחה בלשון הקודש בלבד, ואנו מבינים כבר מעצמנו, שבפועל נערכה השיחה בארמית. כך גם במקומות אחרים בתורה. למשל, כשמשנה מדבר עם פרעה, ודאי שוחח עמו במצרית [פרעה הרי לא ידע את לשון הקודש (סוטה לו, ב; רש"י בראשית ו, ג)], וכשבלק ובלעם משוחחים ביניהם, ודאי שוחחו ביניהם במואבית. ובכל זאת, כשהתורה מספרת על שיחות אלו, היא לא מביאה אותן בשפתן המקורית, אלא בלשון הקודש². ואם כן, יש לשאול: מדוע כאן, בפרשתנו, התורה אומרת "ויקרא לו לְבָן יִגְרָ שְׁהֶדוּתָא, וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גֹלְעָד"? הרי "יגרא שְׁהֶדוּתָא" הוא תרגומו של "גֹלְעָד"³, ואם כן די היה לומר: "ויקראו לו יעקב ולבן גֹלְעָד", ומזה כבר היינו מבינים מעצמנו, שיעקב קרא לגל "גֹלְעָד" בלשון הקודש, ולבן קרא לו "יגרא שְׁהֶדוּתָא" בארמית.

חשבתי לומר, שכנראה רצתה התורה להדגיש כאן, שגם אחרי עשרים שנה שיעקב יושב בבית לבן בארם נהרים, ומן הסתם כבר שולט היטב בשפה הארמית, והשעה היא שעת התפייסות וקירוב הדעת בין יעקב ללבן, אף על פי כן יעקב לא משנה את לשונו⁴. כשצריך לדבר עם לבן - הוא מדבר איתו בשפה שלבן מבין, וקורא לגל "יגרא שְׁהֶדוּתָא". אבל בינו לבין עצמו, ובשיחתו עם בני ביתו - "יעקב קרא לו גֹלְעָד". הוא אינו משנה את לשונו, ומקפיד לדבר רק בלשון הקודש⁵.

ומעשה אבות - סימן לבנים. כשבני יעקב יורדים אח"כ למצרים, למרות שבהרבה דברים היו שקועים בטומאת מצרים, בדבר הזה היו זהירים, שלא לשנות את לשונם. כשיש צורך לדבר עם הנוגש המצרי - מדברים איתו במצרית. וכשצריך לקנות במכולת - מדברים עם המוכר במצרית⁶. אבל בינם לבין עצמם - ישראל מדברים בלשון הקודש. לא במצרית. ובאמת, חז"ל מוסרים לנו, שאחד הדברים שבגללם זכו ישראל להגאל ממצרים, הוא הדבר הזה, שלא שינו את לשונם, והקפידו לדבר רק בלשון הקודש (במדב"ר כ, ט).

מהי החשיבות של דיבור בלשון הקודש, שבגלל זה נגאלו ישראל ממצרים? - החשיבות בזה היא, שעל ידי זה נשארה להם דבקות מסויימת בקדושה. הרי ישראל היו שקועים במצרים כמ"ט שערי טומאה, וכמעט שקעו גם בשער החמישים, שכבר אין שום אפשרות לחזור לקדושה למי שבא בשער הזה. לכן היתה חשיבות רבה לכן שלא שינו את לשונם, והקפידו לדבר בלשון הקודש. הרמב"ם והרמב"ן נחלקו למה נקראת לשון הקודש בשם זה, ומהי הקדושה שיש בה⁷, אבל סוף סוף לשון זו

הבינו את התורה. לכן, כדאי עד כמה שאפשר לעודד את לימוד לשון הקודש.

נצחון החשמונאים על היונים - חלקי בלבד

כפי שהזכרנו, ליונים היו שתי מטרות בגזרותיהם: "להשכיחם תורתך, ולהעבירם מחוקי רצונך". והנה, בעוד שפְּעֵנִין של "להעבירם מחוקי רצונך" הנצחון על יון היה מוחלט - שכן לאחר נצחון החשמונאים, כל יהודי היה יכול לשמור שבת, למול את בנו, להניח תפילין ולקיים כל מצוה שיחפוץ - הרי שפְּעֵנִין של "להשכיחם תורתך", הנצחון לא היה מוחלט. תרגום התורה ליונית נשאר, וגם שכחת התורה התגברה מימות יון.

חז"ל מוסרים לנו, שמימות משה רבינו עד ימות יוסי בן יעזר [שחי בתקופת גזירות יון, ונהרג על ידם על קידוש השם (ב"ר סה, כב)] "היו למדין תורה כמשה רבינו" (תמורה טו, ב). כלומר, "לא היה מחלוקת בחכמי ישראל, וכולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה בסני" (רש"י סוטה מז, א ד"ה האשכולות). אמנם בימי אבולו של משה רבינו נשכחו שלשת אלפים הלכות, אבל מה שלא נשכח - נלמד כמו שקיבל משה רבינו (תמורה שם): "תורה באמיתה, בלי דופי ושכחה ומחלוקת" (רש"י סוטה מז, ב ד"ה שהכל בו). אם בכל זאת התעוררה מחלוקת - הכריעו בה על פי הרוב, המועטים היו מסכימים לדברי המרובים, ונתבטלה המחלוקת (הגהות הגר"א תמורה טו, א סק"א). ואולם, "מכאן ואילך - לא היו למדין תורה כמשה רבינו" (תמורה טו, ב). בימות יוסי בן יעזר נוצרה לראשונה מחלוקת שלא הצליחו להכריע בה במשך כמה דורות - האם לסמוך על ראש קרבן שקרב ביום טוב, או לא לסמוך עליו¹⁷ (משנה חגיגה טז, א). הגמרא אומרת, שמחלוקת זו נהוותה בסוף ימיו של יוסי בן יעזר, שאז נתמעטו הלבבות והתחילה שכחת התורה (תמורה טו, ב - טז, א).

לאחר כמה דורות, אנו שומעים כבר על מחלוקות נוספות בלתי מוכרעות. בימי שמאי והלל נוספו עוד שלש מחלוקות שלא הצליחו להגיע בהן להכרעה, ובימי תלמידיהם של שמאי והלל "רבו התלמידים שלא שמשו את רבותיהם כל צרכן, ורבו המחלוקות בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות" (ירוש' שם, וסוטה מז, ב).

והיום - המצב גרוע הרבה יותר. התורה קרועה היום לא רק לשתי תורות, אלא למאה תורות! זה נוהג לפי הגר"א, וזה לפי ר"ת, זה לפי הרמב"ם וזה לפי הבית יוסף ושאר גדולי ישראל. בעקבות החורבן והגלויות השונות וביטול הסנהדרין, נעשתה התורה אצלנו כמאה תורות. אין סנהדרין שתפסוק ותעמיד את התורה על אמיתות! אמנם מחלוקות אלו מְרַבּוֹת פלפולא דאורייתא, ע"י שכל צד מתאמץ להביא ראיה לדבריו, והצד שכנגדו צריך לסתור את הראיות, ובזכות זה יש לנו הרבה ספרים, אבל חז"ל בזמנם קבעו תענית על כך שבימי בית שמאי ובית הלל נעשתה התורה כשתי תורות (ע"י שו"ע או"ח סי' תקפ"ט סוף ס"ב). כי לא זו הצורה האמיתית והמלאה של התורה כפי שהיתה מימות משה רבינו, שידעו כל דבר בכיורו. זוהי תוצאה של שכחת התורה, שהתחילה בימי היוונים, ורק הלכה והתגברה במשך הדורות. כי גזרות יון - התבטלו ע"י מסירות הנפש של בית חשמונאי והיהודים שהצטרפו עליהם. אבל על שכחת התורה - לא הצלחנו להתגבר.

נלמדת באותה הקדושה כמו שנלמדה עד עכשיו. אמנם גם תורה שנלמדת ביונית היא קדושה, אבל אין זו אותה הקדושה כמו לימוד בלשון הקודש; ג' הרבה מדרשות חז"ל לא ניתנות להבנה כאשר התורה מתורגמת ליונית, שכן הרבה מדרשות חז"ל בנויות על דקדוק הלשון, על גימטריאות, על ראשי תיבות, על חסרות ויתרות, ועל הרבה דברים אחרים שאי אפשר לתרגמם לשפה אחרת^{14,13,12}; ד' תרגום התורה ליונית עלול להוות פתח גדול להתבוללות. כשמתרגלים לדבר בשפת הגויים, נפגשים עם מושגים ורעיונות של הגויים שטבועים בִּשְׂפָה, ומקבלים לאט לאט את השקפת הגויים בדברים מסוימים¹⁵. כמובן, זהו דבר גרוע, שישראל שבדור ההוא יקבלו את תרבות יון. על זה אח"כ נלחמו החשמונאים, לסלק את תרבות יון שקנתה לה שביתה באומה הישראלית. כנראה סיבות אלו, הן שגרמו לחז"ל לתקן תענית על תרגום התורה ליונית¹⁶.

גם בדרות האחרונים, אחת משיטות ה"משכילים" באירופה לשבש את בית ישראל היתה - לתרגם את התנ"ך לגרמנית. הנימוק הרשמי היה, שעל ידי זה יתקרבו יותר יהודים ללימוד התנ"ך, ומי שאינו יודע את לשון הקודש יוכל ללמוד את התנ"ך בלשון המדינה. אבל האמת היא שלא זו היתה המטרה האמיתית של ה"משכילים". המטרה האמיתית היתה, לקרב את היהודים לשפה הגרמנית ולגויים הגרמנים, ולא לתנ"ך. כמו כן, היתה מטרה נוספת בזה, והיא - להשכיח מאותם יהודים את לשון הקודש, כדי לנתקם מהתורה שבעל פה, מן המשנה, מן הגמרא ומן הפוסקים, שאותם לא תרגמו ה"משכילים" לגרמנית! אח"כ רצו להנהיג גם תפילות בגרמנית. כמובן, אם מנהיגים תפילות בגרמנית, משתדלים גם שימצאו חן בעיני הגויים: מוחקים את ציון וירושלים מהתפילה (ע"י משנ"ב סי' ק"א סוף י"ג), מחליפים את השבת ביום ראשון, ועוד כל מיני "תיקונים" כאלו, כל אחד לפי מדרגת התבוללותו. והכל התחיל מקירוב ישראל ללשון הגויים - מתרגום התורה לגרמנית! זה היה חלק מתהליך ההתבוללות הנורא שהיה באשכנז.

להשתדל ללמוד תורה בלשון הקודש

היום מבחינה זו המצב הרבה יותר מתוקן. יש הרבה יהודים שלא יודעים עברית, אבל תרגמו להם לאנגלית ולרוסית לא רק את התנ"ך, אלא גם את הגמרא וספרי קדש נוספים, כך שאפשר ללמוד חלק מהתורה שבעל פה בלשונות זרות. אמנם יותר טוב ללמוד בלשון הקודש, אבל כשאי אפשר - אי אפשר. יהודים שגדלו בארצות הגויים ויודעים רק את שפת מולדתם, א"א להכריח אותם לקרוא הכל בלשון הקודש, כי לא יבינו כלום. ממילא מוכרחים לתרגם להם את התורה והגמרא ללשונות המוכרים להם. התרגומים האלה באמת מקרבים אותם ליהדות, ולא מרחקים אותם מיהדות ח"ו.

אף על פי כן, כשלומדים בלשון זרה, כדאי להשתמש מעט גם בלשון הקודש, כדי להתרגל בה. הרי דרשות חז"ל בנויות הרבה פעמים על דיוקים בפסוקים, וגם על גימטריאות וראשי תיבות וכל מיני דברים שאי אפשר לתרגם. היו מהמפרשים כאלה שהתעמקו מאד להבין ולבאר, איך דרשות חז"ל נכנסות ללשון הקודש, ואיך התנ"ך מובן ע"פ דרשות חז"ל. המלבי"ם ו"הכתב והקבלה" עשו גדולות בזה, להסביר איך דרשות חז"ל מיוסדות על לשון הקודש, ואיך כוונת התורה האמיתית היא באופן שחז"ל

ישראל עם משיח בן דוד ואלהיו הנביא, משה ואהרן יקומו לתחיית המתים ויורו לנו וכבר לא תהיה שכחת התורה, אור התורה יהיה שלם ותהיה לנו תורה שלמה.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

השלמת הנצחון על היוונים תהיה בזה שנשתדל ללמוד כמה שיותר תורה ושנתחזק אצלנו ידיעת התורה. אמנם אין בכחנו להכריע בכל המחלוקות בין בית יוסף והרמ"א, ובין הש"ך והט"ז, איננו בעלי שיעור קומה מספיק כדי להכריע במחלוקות האלו, אבל לפחות שתהיה אצלנו עד כמה שיותר ידיעת התורה, וכמה שפחות שכחת התורה. להשתדל לחדש חידושי תורה, לברר דברים, להגיע למסקנות אמיתיות, זהו המשך הנצחון על היוונים עד כמה שאנו יכולים, עד שיבוא משיח צדקנו, ואז כבר לא תהיה שכחת התורה. אז בע"ה ישובו סנהדרין הגדולה, חכמי

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח].
הקשר בפרשת ויצא ויצא שציין אליו הרב שליט"א במאמרו - "נהגה מלאכי אלקים עלים ויחדים בו" (בראשית כח, יב) ⇔ "ויצקב הלך לדרך, ויפגעו בו מלאכי אלקים" (שם לב, ב).
קשר נוסף: "ויצא יצקב מן ארץ שבע ויגל חרנה" (שם כח, י) ⇔ "ויגל יצקב לן למקומו, ויצקב הלך לדרך" (שם לב, א-ב).
הקשר הוא: יעקב יוצא לחרן - יעקב חוזר מחרן. "סגירת מעגל".
קשר נוסף: "ויגלן שם" (שם כח, יא) ⇔ "ויגלנו בחר" (שם לא, נד).
קשר נוסף: "ויחלם ונהגה סלם מצב ארצה" וכו' (שם כח, יב) ⇔ "ויבא אלקים אל לן האבמי בחלם הלילה" (שם לא, כד).
קשר נוסף: "ויקח את האבן אשר שם מראשיתיו וישם אתה מצבה" (שם כח, יח) ⇔ "נהגה הגל הנה ונהגה המצבה" (שם לא, נא).
קשר נוסף: "ויחד יצקב נדר לאמר" (שם כח, כ) ⇔ "וישב יצקב בפחד אביו יצק" (שם לא, נג).
קשר נוסף: "ונתן לי לחם לאכל ויגד ללבש" (שם כח, כ) ⇔ "וינח יצקב יבד בחר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם" (שם לא, נד).
קשר נוסף: "ונהגה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך" (שם כח, טו) ⇔ "השמר לך פן תדבר עם יצקב משוב עד רע" (שם לא, כד).
קשר נוסף: "ויקרא את שם המקום ההוא בית אל" (שם כח, יט) ⇔ "ויקרא שם המקום ההוא מתנים" (שם לב, ג).
2. על הפסוק: "ויגדל הגד, ונתבארו לכת פניה... ונתקרא שמו משה, ונתאמר פי מן הפנים משיתמו" (שמות ב, י), הקשו בדעת זקנים מבעלי התוס': אם תאמר, והלא מצרית היתה, והיאך קראה בלשון עברי. ותידעו (בתיורן ראשון): ויש לומר, שהיא קראה בלשון מצרי שם שמשמעותו משה, והתורה קראה משה בלשון עברי. עכ"ל.
3. כן כתב רש"י: "יגד שיהיה - תרגומו של גלעד" (רש"י בראשית לא, מז). ולכאורה צ"ע, שהרי תרגומו המדויק של "יגד שיהיה" הוא "גל עדות", ולא "גל עד". וצריך לומר, שרש"י הולך לשיטתו, ש"עד" במקרא מתפרש לפעמים במובן של "עדות" (עי' רש"י סוטה ב, ב ד"ה ממשמע שנאמר), וכשאמר יעקב "גלעד", כונתו היתה - גל עדות. [וכן פירש הרא"ם]. ונראה שכן היא גם דעת אונקלוס, שתרגם: "לא תענה בהענין עד שקר" (שמות כ, יג) - "לא תסחיד בחברך סהדותא דשקרא". [וזה דלא כהרא"ם (שם)]. שלא הסכים לפרש "עד שקר" במובן של "עדות" שקר. ואולם בפרשתנו כתב הרא"ם: "ותרגום גלעד - יגר שהדותא" (בראשית לא, נ).
ואולם עי' מלבי"ם שפירש, ש"יגד שיהיה" ו"גלעד" אין מובנם שוה, ויעקב התכוין לדבר אחד, ולכן לדבר אחר.
ובענין "יגד" - נראה ש"יגד" הוא גל, כי אותיות למ"ד ורי"ש מתחלפות לפעמים זו בזו (עי' רש"י איוב ו, כה, שם לט, ו, ורמב"ן שמות כב טו), וכאן התחלפה הלמ"ד ברי"ש. ועוד י"ל, ש"יגד" הוא לשון אגירה ("העמק דבר"), או גרירה, ונקרא כן מחמת שגררו הרבה אבנים ואגרו אותם במקום אחד. ולפי זה גם "גל" יש לפרש כן, על שם ש"יגדו" שם אבנים עד שהתחברו" (אבן עזרא). [ועי' גם מיכה א, ו ורש"י שם].
4. וכן פירש הספורנו: "ויצקב קרא לו גלעד - שלא שינה את לשונו".
5. אמנם לדעת הרמ"א גם בלשון הארמית יש קדושה, כיון שגם היא ניתנה בסני, והיא קרובה ללשון הקודש (עי' שו"ת הרמ"א סי' קכ"ח, והגה' הרמ"א לשו"ע אה"ע סי' קכ"ו ס"א), אבל גם הרמ"א בודאי מודה, שאין מעלת לשון ארמית כמעלת לשון הקודש. [ומ"מ, מבחינה מסויימת, על דרך הסוד, יש ללשון ארמית מעלה מסויימת על לשון הקודש (עי' "נתיבות עולם" למהר"ל, נתיב העבודה, פ"ג ד"ה ובפרק קמא דברכות)].
6. בספר חסידים (סי' תקצ"ד) מובא, שראוי ממדת חסידות שלא לדבר בלשון הקודש בבית המרחץ ובבית הכסא (והביאו המשנ"ב בסי' פ"ה סק"ט). וכתב החתם סופר (בהגהותיו לשו"ע שם), שהוא הדין במקום גילולים. וכתב: "ונראה לי דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מבלי לספר בלשון הקודש... משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גילולים". ולפי"ז נראה, שבמצרים היתה גם סיבה נוספת שלא לדבר בלשון הקודש עם המצרים [חוץ ממה שהמצרים לא הכירו את לשון הקודש]; והיא, כיון שמצרים היתה מלאה גילולים (עי' רש"י שמות ט, כט), וא"כ לא היה ראוי לדבר שם בלשון הקודש אלא בבית.
7. הרמב"ם כתב: "כי זה הלשון קדוש, לא ימצאו בו שום תיבת גנאי, ואין בו שום תיבה לא לטיפה (של זרע) ולשתן ולצואה ולא לעניני תשמיש, אלא בכינוי" (מו"נ ח"ג פ"ח). ואולם הרמב"ן השיג עליו וכתב, שבאמת יש תיבות בלשון הקודש לענינים אלו. ולכן כתב, דלשון הקודש נקראת כן, מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון נאמרו, והוא הלשון שהקב"ה מדבר בו עם נביאיו ועם עמו, ובה נקראו שמותיו הקדושים, ובו ברא עולמו, ומלאכיו וכל צבאיו לכולם קָשָׁם יקרא בלשון ההוא (רמב"ן שמות ל, יג).
[וכתב הש"ל: "ואיני מבין דברי הרמב"ן". כי הוא לא תירץ רק למה אנו קורין לשוננו לשון הקודש... אבל עדיין הקושיא במקומה עומדת, למה באמת בחר ה' ית' בלשון זה וקידש אותו". וכתב, שלשון הקודש נקראת כן, "כי כל השמות והתיבות הן למעלה בשרשן במקום קודש העליון, ואחר כך כשיררד ומשתלשל ממקום קודש הזה, נקראת זאת ההשתלשלות בשם הזה בהשאלה... כגון כח היד של אדם הנקרא יד', אין שמו העצמי יד', רק הוא מושאל. וכן עי' המורה על כח ראות העין, וכן 'אוזן' המורה על כח שמיעת האוזן, כל השמות כולם הם מושאלים, כי יד תחת יד, עין תחת עין, רגל תחת רגל, וכן כולם. רצוני לומר, הלשון הוא קודש - כלומר, נקרא יד למעלה במקום קודש - ואחר כך בהשתלשלות כל העולמות מענין לענין ומענין לענין רבבות מדרגות, בכל מדרגה נקרא יד', אך בהשאלה. ויד זו תחת יד זו, וזו תחת זו, עד מקור הקדושה, שהוא יד בעצם (של"ה תולדות אדם)].
[ועי' ט"ז (או"ח סי' ש"ז ס"ק י"ג) ומג"א (שם ס"ק כ"ד) שנחלקו אם יש בלשון הקודש קדושה בעצם, או לא. ולכאורה מחלוקת זו תלויה במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, דלהרמב"ם אין קדושה בעצם הלשון (כדעת הט"ז), ולהרמב"ן יש קדושה בעצם הלשון (כדעת המג"א). ומה שהוכיח הט"ז שאין בה קדושה בעצם ממה שמצינו שמותר לדבר בה בבית המרחץ ובבית הכסא (שבת מ, ב), יש לדחות דאין קדושת לשון הקודש כקדושת דברי תורה ממש. וצ"ע].
8. עי' הערה הבאה, שזה היה עוד הרבה לפני גזרות יון.
9. בשנת ג' אלפים ת"ח נבנה הבית השני (רש"י ע"ז ט, א ד"ה כי מעינת מואת הנפש) תחת מלכות כורש מלך פרס. שלשים וארבע שנים אח"כ כבש אלכסנדר

מוקדון את ירושלים, ואז התחילה מלכות יון לשלוט על ישראל (ע"ז ט, א). לאחר שתיים עשרה שנה - בשנת ג' תנ"ד - מת אלכסנדר מוקדון, ואז נתחלקה מלכות יון לארבעה מושלים (עי' רש"י דניאל ז, ו), אשר אחד מהם היה פְּטֹלְמִיוֹס הראשון שמלך במצרים, והיה מלך זה צורך היהודים, והגלה שְׂבִי יותר ממאה אלף יהודים למצרים, ומלך שלשים שנה" (צמח דוד ח"ב, שנת ג' תנ"ד). בשנת ג' תפ"ד מת פְּטֹלְמִיוֹס הראשון, ומלך תחתיו בנו - פְּטֹלְמִיוֹס השני - הוא תלמי המלך [פְּטֹלְמִיוֹס=תלמי] שיום את תרגום התורה ליוונית בשנת ל"א למלכותו, היא שנת ג' אלפים תקט"ו (צמח דוד ח"ב שנת ג' תפ"ד).

ומעשה זה היה עוד הרבה לפני גזרות יון, דגורות יון נגזרו ע"י אנטיוכוס הרשע, שמלך בשנת ג' תר"י (כמעט מאה שנה לאחר תרגום התורה), ורק בשנה הששית למלכותו, בשנת ג' תרט"ז, הגיע לירושלים והתחיל להצר לישראל בגזרותיו, עד שמרדו בו החשמונאים ופרקו עול היוונים מעליהם בשנת ג' תרכ"א (צמח דוד ח"א, האלף הרביעי שנת תר"י). וי"א שאנטיוכוס הגיע לירושלים בשנת ג' תקפ"ה, ונצחון החשמונאים היה בשנת ג' תק"ץ (צמח דוד שם, שנת תק"ץ). וגם לדעה זו נמצא, שמעשה תרגום התורה היה הרבה לפני גזרות יון (כשבעים שנה).

10. ב"צמח דוד" מובא, שתלמי "היה מופלג בכל החכמות, אוהב את החכמים, מכבדם ומספיקם. והיה לו בית ועד לחכמים בעיר אלכסנדריה של מצרים... והיו לו שלש מאות אלף ספרים מכל החכמות ומכל הלשונות... ובשנת ג'תקט"ו - היא שנת ל"א למלכותו - צויה להעתיק את התורה ע"י אליעזר כהן גדול אשר בירושלים, אשר שלח אליו ע"ב זקנים המעתיקים אותה ללשון יוני. וכתוב בספר יחסיין, שתלמי זה היה חכם וחסיד, ומעשה זה [של תרגום התורה] היה סיבה לקרוא דרור ליותר ממאה עשרים אלף שבויים [יהודים] אשר הביא אביו למצרים, (כפי שזכר בהערה הקודמת), אשר קנה ופדה [אותם] תלמי מיד אדוניהם בסכומי כסף גדולים ועצומים... וסך זה כולו הוציא מאוצרותיו, מלבד השלחן אשר שלח מנחה להיכל ה' - צבאות זהב טהור... ובראש ספר מאור עינים תמצא מבוואר כל תוכן המעשה הזה, איך החכם דמיטריא יעץ לתלמי על ההעתקה, והעתק כתב החירות ליהודים, והעתק כתב המלך לכהן הגדול, ותשובת הכהן הגדול, וביאור מעשה התשורות והמנחות אשר שלח המלך לירושלים, דברים נפלאים אשר כמוהם לא היו. ואיך המלך השתחוה לתורה ולזקנים, ואיך נתן שבח והודאה לא-ל, ואיך קבל את הזקנים בשמחה וכיבודם... ואיך התבודדו הזקנים באי נבדל מול אלכסנדריאה, ואיך נתן לזקנים מתנות... והמלך הזה היה מלך חסיד, אוהב צדקה ומשפט, ומת בשנת ג' תק"ך, בשנת ל"ו למלכותו" (צמח דוד ח"ב שנת ג' תפ"ד).

11. במהר"ל ביאר, שהרצון לתרגם את התורה ליוונית נבע ממידת העזות של מלכות יון (מהר"ל נר מצוה עמ' י"ב ד"ה ודע), [אשר על כן נדמתה מלכות יון בחלומה של נבוכדנצר לנחושת (דניאל ב, לב ועי' רש"י שם בפסוק לט) המסמלת את מידת העזות (עי' רש"י שמות כז, ב), ובחלומה של דניאל נדמתה לנמר (דניאל ז, ו), סמל העזות, [הַיְוִי עַז כְּנֶמֶר] (אבות פ"ה מ"כ), [ובחלום אחר של דניאל נדמתה יון לצפיר עי' דניאל ח, ה), שהעז היא הַעֲזָה שבבהמות הדקות (ביצה כה, ב) [ואולי מפני כן נקראת "עז", על שם מידת העזות]]. והגם שהמהר"ל באר הענין באופן חיובי [מצד שהיוונים שייכים אל החכמה יותר משאר האומות, ולכן הם כישראל, שגם הם עזין שבאומות (ביצה שם) מצד שייכותם לתורה], אך כמובן בעיקרה "מידת העזות היא מגונה מאד" (משנ"ב ס' א' ס"ק ה' בשם הבי"ט), וענינה הוא שהעז אינו שב מפני כל, והוא מעיז ומחציף פנים אף כנגד מי שתקיף ומכובד ממנו (עי' דברים כח, ג). ותרגום התורה, שהמהר"ל תְּלָאוּ במידת העזות של מלכות יון, הגם שְׂשִׁיכּוֹ אל הצד החיובי שבמידת העזות (עי' ביאורו), הנה ודאי יש לשייכו גם אל הצד השלילי שבמידת העזות, שהעז אינו מכיר את מקומו, ומתפרץ אל מקומות שאינם שלו ושאינם ראויים לו. ולכן היוונים תרגמו את התורה ללשונם (אף שהתורה אינה שייכת להם), ופרצו י"ג פרצות בסורג שבמקדש, [שנועד להיות מחיצה בפני נכרים, שלא יכנסו בחיל (שור"ת רמ"ע מפאנו סי' צ"ח, תיור"ט מידות פ"ב מ"ג ד"ה גבוה)], והחמור מכל, הגזירה הנוראה "שגזרו יוונים על כל בתולות הנישאות להיבעל לטפסר תחלה" (רש"י שבת כג, א ד"ה היו באותו הנס), שאין לך חרידה גדולה מזו לרשות שאינה שלו, וזהו הגילוי העז ביותר של מידת העזות והחציפות של מלכות יון.

[ועי' יומא (סז, ב): "עזאזל - שמכפר על מעשה עוזא ועזאל". ופירש"י: "עוזא ועזאל - מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין, ועליהם נאמר: וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת פְּנוֹת הָאָדָם (בראשית ו, ב). כלומר, על העריות מכפר". ובחומש פירש"י: "וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת פְּנוֹת הָאָדָם כִּי טִבַּת הָנְהָ" - כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול נכנס ובוועלה תחלה". ולכן קרוי עון עריות "מעשה עוזא ועזאל", כי זהו הביטוי העז ביותר של מידת העזות בצורתה השלילית. ומי אינו מבחין, שהשורש של שני שמות אלו - עוזא ועזאל - הוא "עז". וגם הנמר, "עז כנמר", הוא "חיה שאינה מקפדת בוזג חבירתה" (רש"י קדושין ע, א ד"ה כנמר)].

12. וגם פשט הכתוב מאבד לפעמים את משמעותו כשמתרגמים אותו לשפה אחרת, כגון: "על פן קרא למקום ההוא בְּאֵר שָׁבַע, כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם" (בראשית כא, לא). כשמתרגמים פסוק זה לשפה אחרת, כבר לא מובן כלל, למה נקרא המקום ההוא "באר שבע", כי בלשונות אחרים "נִשְׁבְּעוּ" אינו דומה ל"שָׁבַע". [ואפילו בארמית, הדומה ללשון הקודש, הפסוק מאבד את משמעותו. עי' אונקלוס שתרגם: "על פן קרא לְאִתְרָא הָהוּא בְּאֵר שָׁבַע, אֲרִי תַמְן קְיִימוּ תְרַנְיָהוּן". וכך קורה גם בפסוקים הבאים: "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן... כִּי רָאָה ה' בְּעֵינָיו" (בראשית כט, לב); "הַפַּעַם יִזְבְּלַנִּי אִישִׁי... וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זְבֻלוֹן" (שם ל, כ); "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מִשָּׁה... כִּי מָן הַיְמִים מְשִׁיתָהוּ" (שמות ב, י). וכן רבים.

13. וכן אמרו במס' סופרים (פ"א ה'), שתרגום התורה ליוונית היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, כיון "שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה".
14. ובגלל זה, חלק ממצות תלמוד תורה הוא לימוד לשון הקודש, כדאייתא בתוספתא: "קטן היודע לדבר, אביו מלמדו 'שמע' [ישראל] ו'תורה' [צוה לנו משה] ולשון הקודש" (תוספתא חגיגה פ"א ה"ג. ועי' ירו' סוכה סוף פ"ג). ועי' רש"י על הפסוק "וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ בְּנֵיהֶם אֶת דָּבָר בָּם" (דברים יא, יט), שפירש: "מכאן אמרו, כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו משיח עמו בלשון הקודש, ומלמדו תורה". וגם הרמב"ם כתב [בפירושו למס' אבות, על דברי המשנה הַיְוִי זהיר במצוה קלה כבחמורה] (פ"ב מ"א): "צריך לזהר בְּמִצְוָה שִׁיחֻשׁוּבָהּ שֶׁהִיא קְלָה, כְּשֶׁמַּחַת הַרְגַל וְלִמִּידַת לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּמִצְוָה שֶׁהִתְבָּאֵר לָךְ חֻמְרָתָהּ שֶׁהִיא גְדוּלָה, כְּמִלְיָה וְצִיצִית וְשַׁחֲטָה וְהַפְסָה". הרי שגם לדעתו, יש מצוה בלימוד לשון הקודש.

15. וכידוע, שבתרגום התורה ליוונית הכניסו המתרגמים שינויים מכוונים, כמבואר בגמ' (מגילה ח, ב). "ושלשה עשר דבר שינו בה" (מס' סופרים פ"א ה"ח. ועי' במפרשים שם שיישבו המנין עם המבואר בגמ', דבגמ' משמע לכאורה שהיו שם ט"ו שינויים). ומנין זה הוא כמנין י"ג פרצות שפרצו מלכי יון בסורג שבמקדש (מידות פ"ב מ"ג), שנועד להיות מחיצה בפני נכרים, שלא יכנסו בחיל (שור"ת רמ"ע מפאנו סי' צ"ח, תיור"ט על המשנה שם ד"ה גבוה). וכבר ייסד לנו אדונו המהר"ל, "כי כל דברים הגדולים אינם במקרה" (נצח ישראל פ"ו). וגם כאן נראה, שהמנין אחד כיון שגם הענין אחד, ששני המעשים הללו שעשו היוונים באו להסיר המחיצה בין ישראל לעמים, ולכן כמנין הפרצות שפרצו מלכי יון בסורג, כך פרץ התרגום היווני בתורה.

16. וכתב ב"שפת אמת", שזהו גם הטעם לכך שנס חנוכה לא ניתן ליכתב (יומא כט, א), שאין לו זכר בתורה שבכתב, וגם "חנוכה לא תניא" (שבת כב, א), שאין עליה מסכת במשנה, [ודלא כנס פורים, שיש עליו מגילה שלמה בתנ"ך, ומסכת שלמה בש"ס]. מפני ש"בימי היוונים נתפרש התורה יונית, ומזה נעשה כמה קלקולים, עד שעשה לנו הקב"ה נסים בימים הללו. ולכן ראו חכמים שלא לפרש זה הנס, רק שְׁמוֹ אותו בפיהן של ישראל בחינת תורה שבעל פה" ("שפת אמת" בראשית, לחנוכה תרמ"ד, ד"ה איתא).

17. יתכן לומר, שלא לחינם התהוותה המחלוקת הראשונה בין חכמי ישראל, דוקא בין יוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים. דהנה, המחלוקת הראשונה שפילגה את כלל ישראל למשך דורות רבים, היתה המחלוקת אשר חלק "נְרַבְעָם בֶּן נְבִט אֶפְרָתִי מִן תַּצְוֵהָה... עֲבָד לְשִׁלְמָה, וַיָּרֶם יָד בְּמִלְחָה" (מל"א יא, כו). [ומי לנו איש ירושלים יותר משלמה המלך, אשר בנה את בית המקדש בירושלים, וישב בה על כסא ה'. "איהו מטבע של ירושלים? - דוד ושלמה מצד אחד, וירושלים עיר הקודש מצד אחר" (ב"ק צז, ב)]. ולכן, גם בפעם הזאת, בזמן בית שני, המקום הזה - צְרָדָה - גרם להוצרות מחלוקת בישראל, בין יוסי בן יעזר איש צרדה ליוסי בן יוחנן איש ירושלים. [עי' "מגן אבות" לרשב"ץ עמ"ס אבות (פ"א מ"ד), שכבר רמז לכך, שצרדה המוזכרת כמקומו של רבי יוסי בן יעזר, היא היא צרדה הנזכרת אצל ירבעם בן נבט]. וכבר אמרו בגמרא - בענין אחר לגמרי - "מאי צְרָדָה? - צְרָדָה דְּרָא" (יומא יט, ב). הרי שצְרָדָה היא לשון קנאה ומחלוקת. וא"כ י"ל, דאולי מפני זה נקראת העיר צרדה בשם זה, כי נעשתה צרה לעיר ירושלים ולמלכות בית דוד.